

Franckesche Stiftungen zu Halle

Adami Rechenbergi[i] Svmmarivm Historiae Ecclesiasticae

Rechenberg, Adam

Vitembergae, MDCCLXVII

VD18 12484725

Sectio VI Quae Est Historia Ab Anno MDLXXX Ad Finem Huius Seculi

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:gbv:ha55-1-213274](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:gbv:ha55-1-213274)

§. 9. Elector autem Saxoniae *Augustus* animaduertens, indies magis discordiam, quae Ecclesiam turba-
uerat, augescere; consilio cum *Comite Hennebergico*, et
Theologis *Tubingensibus* collato, uariisque ante conuen-
tibus Theologorum habitis, *formulam* componi iussit,
qua controuersiae tum adiaphoristicae, tum dogmati-
cae, inter Protestantes hactenus agitatae, ex diuinis li-
teris diiudicaretur, quamque qui suae et sociorum
ditionis sequi nollent, publico munere carerent. Ist-
haec *formula Bergae*, quod coenobium est Magdebur-
gici agri, a sex delectis Theologis, nempe *Iacobo An-
drea*, *Martino Chemnitio*, *Andrea Musculo*, *David Chy-
traeo*, *Nic. Seneccero*, et *Christophoro Cornero* exami-
natur antea conceptra *Lichtenburgi*, et anno MDLXXX
Formulae Concordiae nomine publicatur; cum illam an-
te tres Electores, *Saxo*, *Palatinus*, et *Brandenburgicus*,
multique alii Principes, adprobassent, illique subscri-
psissent cum octies mille tam Scholarum, quam Eccle-
siae *Lutheranae* ministris. Vid. D. HVTTERI *Con-
cord. Conc. Praefat. Apolog. cap. 2, seqq.* et KORTHOLDI
Hist. Eccles. Sec. XVI, pag. 830.

PERIODI V
SECTIO VI

QVAE EST HISTORIA AB ANNO
MDLXXX AD FINEM HVIVS SECVLI

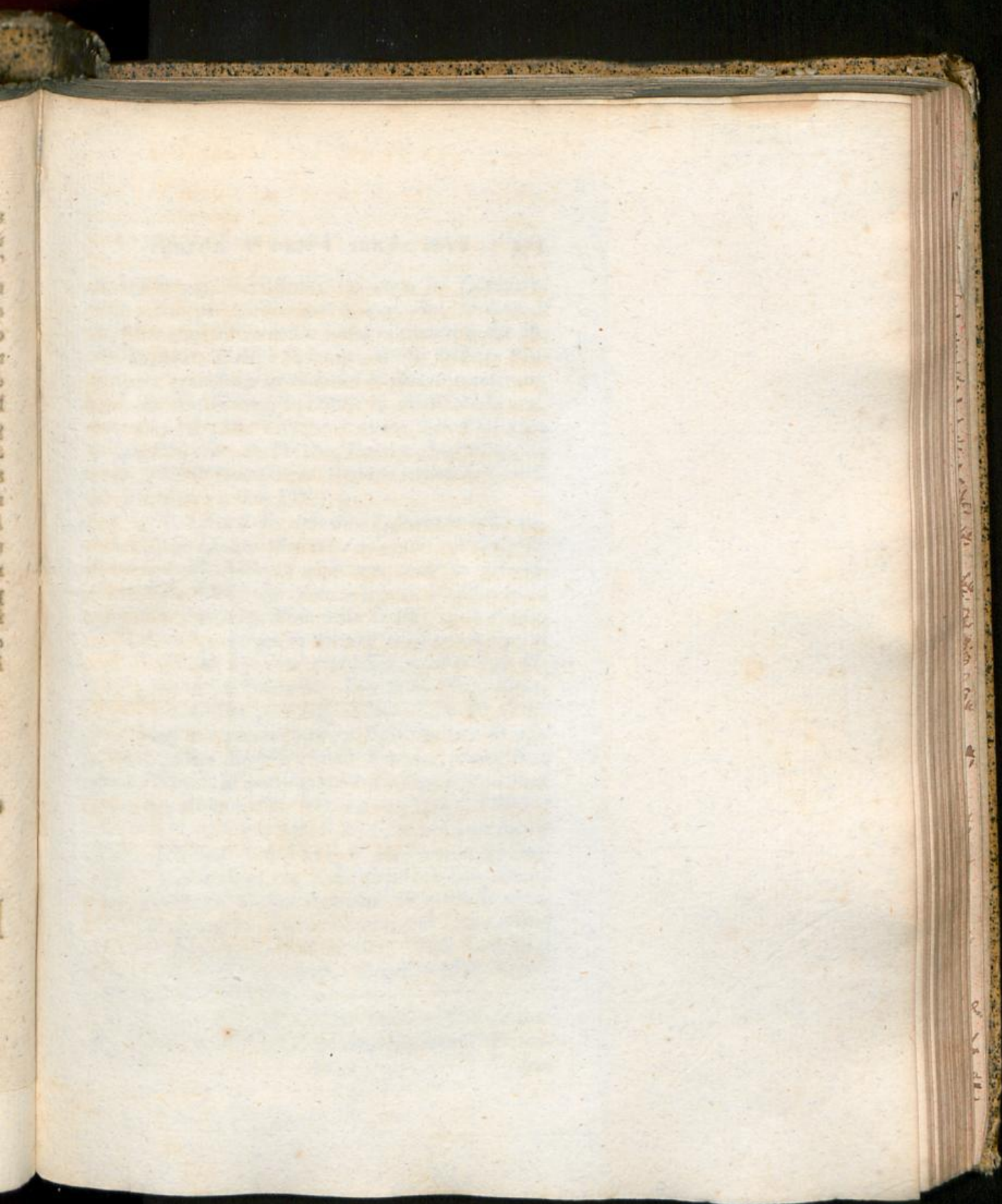
§. I

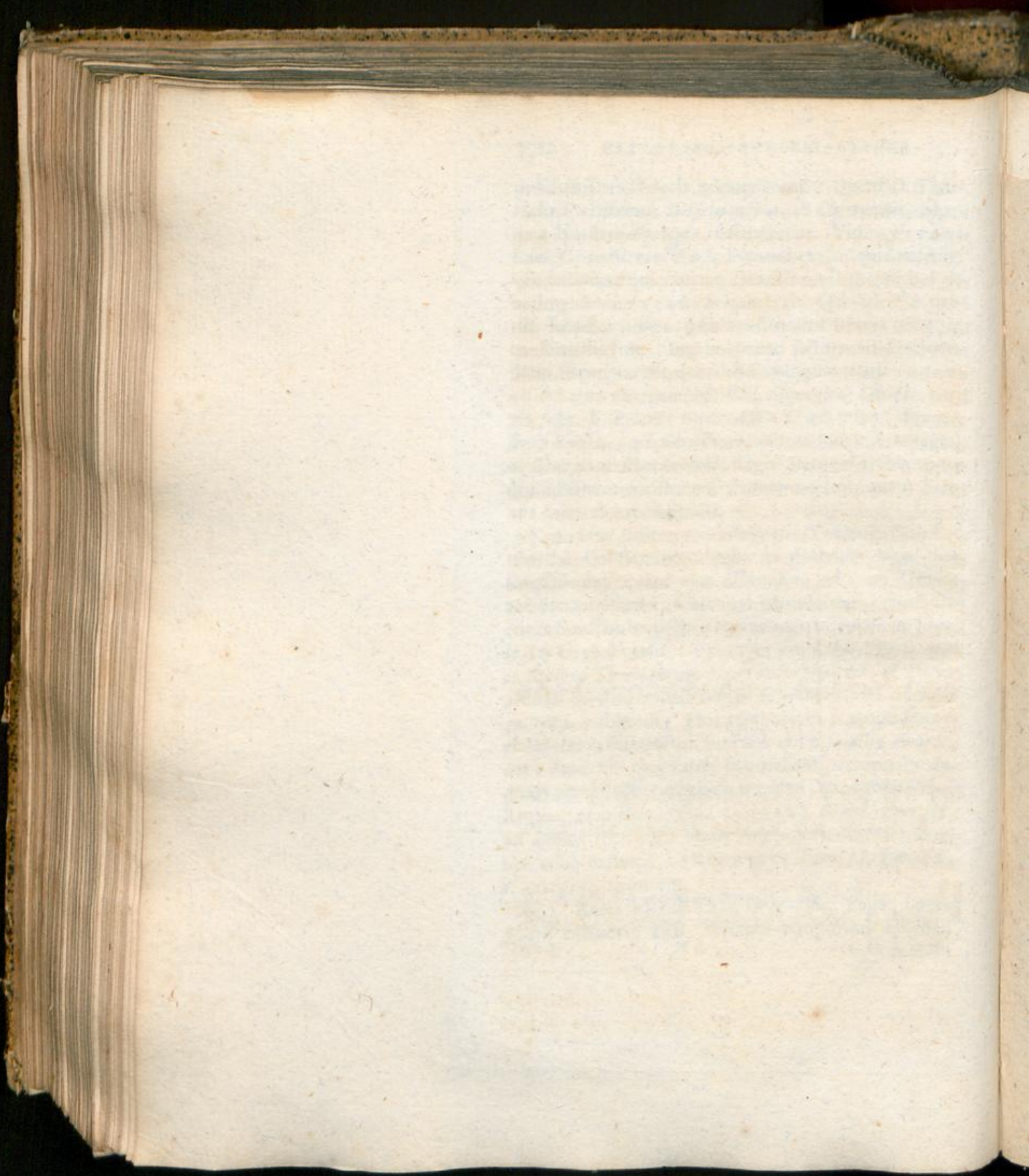
Publicata *Formula Concordiae*, anno insequenti, *Bre-
mensis* et *Anhaltini* imprimis, doctores Calviniani,
Rechenb. H. E. Aa publi-

publicis illam scriptis impugnarunt. Quam D. *Timotheus Kirchnerus*, D. *Selneccerus*, et *Chemnitius*, adornata eiusdem *Apologia*, defenderunt. Vid. *HUTTERI Conc. Concord. cap. XLI*. Fuerunt tamen quidam Aug. Confessionis, qui nollent illam Formulam recipere, de quibus *h. c. HUTTERVS* memorat. Qui dissensus partim sublatus postea, partim ad nostra usque tempora conseruatus fuit. Inprimis uero Reformari Doctores illam impugnarunt, quorum Catalogum texiuit *ANDREAS WENGERSCIVS Hist. Eccl. Slavonicae Lib. III, pag. 361, seqq.* In Polonia inter *Anti-Trinitarium*, *Franciscum Davidis*, qui Christum inuocandum esse negauit, et *Georgium Blandratam*, Regis *Stephani* archiatrum, qui id omnino affirmauit, contentio fuit, quam *Socius* determinare abstinuit.

§. 2. Hoc tempore, *Tubingenses* Theologi cum Patriarcha Constantinopolitano de doctrina *Augustanae Confessionis*, quam ante octennium ad eum Graece redditam miserant, sententias contulerunt; transmissio etiam Constantinopolin *HEERBRANDI Compendio Theologiae Graece uerso*. Vid. *THVAN. Lib. LXVI, et Acta et Scripta Theologorum Württembergicorum*, et Patriarchae Constantinopolitani D. *Hierimiae, Wittebergae an. 1584.* publicata. Hoc tempore ex *Batavia Henrici Nicolai* et sectatorum suorum, qui e familia amoris, aut e domicilio charitatis, se uocabant, errores in *Angliam* per libros eulgatos translati, quos *Elisabetha, Regina*, extinxit. Vid. *CAMDENI Annal. Part. II, ad annum 1580.* De nouis Anabaptistarum moribus, hoc anno excitatis, *LVNDORPIVS Tom. II, Lib. XX, p. 422, seqq.* memorat.

§. 3. Anno MDLXXXII *Gregorius*, Papa, opera *Aloysii* cuiusdam *Lilii*, rationes temporum ad coeli morum

motum et aequinoctia reduxit, ac nouo ita *Calendario* facto, illud per Cardinalem *Matruccium*, Ordinibus Protestantibus in Germania simul obtrudere ausus est. Sed *Augustus*, Elector Saxoniae, et alii Ordines Protestantes, grauissimis de causis id acceptare recusarunt, Caesaris, non Romani Pontificis id muneris esse, rati. Vid. *THVAN. Lib. LXXV*, et *CHYTR. Lib. XXV*. Hoc reimpore *Carolus*, Archi-Dux Austriae, Nobilibus, in Stiria, liberum Euangelicae religionis exercitium indulgit. Vid. *CHYTR. Lib. XXV, f. 353*.

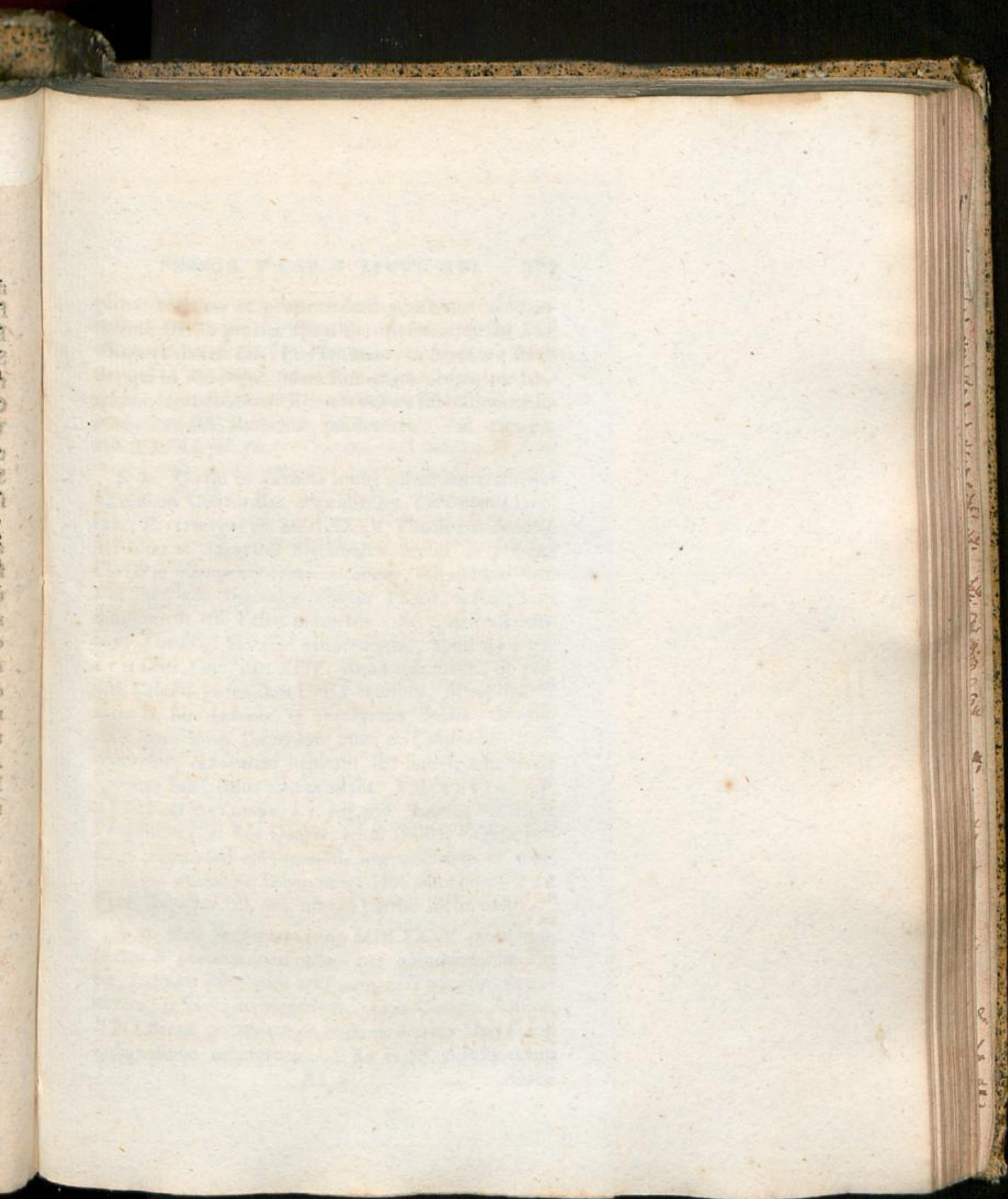
§. 4. Pontifex Rom. *Antonium Posseuinum*, Iesuitam, ad Magnum Ducem *Mosconiae* ablegauit, ut illum Iesuistis, qui ibi nidulari incipiebant, redderet propitium; cum is ante missis Romam legatis, Pontifici spem recipiendae religionis Pontificiae fecisset, apud *PIASECIVM Chron. gestorum in Europa singularium f. 9*, et *ANDR. WENGERSCIVM Hist. Eccl. Slauon. Lib. IV, c. 2*. In Germania *Gebhardus Baro de Walburg*, cognomento *Truchsessius*, Archiepiscopus Colonienfis, a Pontifice Rom. excommunicatur, et Episcopatum *Ernesto Bauaro* cedere iubetur; quod *Agnetem*, comitissam Mansfeldicam, in matrimonium duxisset, et Ecclesiam reformare molitus esset. Vid. *THVAN. Lib. LXXVI et LXXVIII*, *CHYTR. Lib. XXVI*, et *BROWEERVM Annal. Treuirenf. Lib. XXII, p. 419*. Interim *Ludouicus*, Elector Palatinus, Aug. Confessioni addictus obierat. Qui cum filium nouem annorum reliquisset superstitem, *Iob. Casimirus*, Palatinus, tutor eius factus ipsum religione Reformata imbui curauit. Vnde Lutherani in Palatinatu duriores postea sortem experti, Reformatis cedere coacti sunt.

§. 5. Cum an. MDLXXXIII Theologi *Helmstadienses*, *Tilemannus Heshusius*, et *Dan. Hoffmannus Formu-*

lam Concordiae oppugnassent, quod in illa, omnipraesentia carnis Christi, (illi ubiuitatem uocarunt,) assereretur; Quedlinburgi inter D. Kirchnerum, Schneccerum, et Polycarpum Lyserum, ac inter dictos iam Helmstadienses, de hac quaestione colloquium institutum fuit, quod sperato reconciliationis fructu caruit. Vid. HYTTERI *Concord. Conc. cap. XLV*, et KORTHOLDI *Hist. Eccl. Sec. XVI, Sect. IV, cap. 3*. Anno insequenti, Augustae Vindelicorum, ob nouum Calendarium ciuitati obtrusum, turbae excitatae, per quas D. Mylius Superintendens urbe eiectus est. Vid. CHYTR. *Lib. XXVI*, OSTIANDR. *l. c. p. 965*, et D. MYLII *Mugsburgische Händel*. Heidelbergae inter Ioh. Iacobum Grynaeum Caluini placita tuentem, et D. Iac. Andreae illa confutantem disputatio suscepta est, qua de HYTT. *Conc. Conc. cap. XLVII*, memorat.

§. 6. In Gallia, dum Hugonoti a Guisiana factione, et Liga, quae sancta uocabatur, premerentur; Henricus R. Nauarrae eorum caput ad Principes Protestantres, Iacobum Segurium ablegauit, ut fanciendae concordiae causa, Synodus Protestantium generalis institueretur; quo Pontificiis exitium Protestantibus minuantibus resisti posset. Vid. THYAN. *Lib. LXXIX*, CHYTR. *Lib. XXVI*, et *Epistolas Henrici, Nauarrorum Regis, ad Augustum Imperat. Rom. ac Reges, Principes et Respubl. Europ. de pace Ecclesiastica constituenda et controuersis sopiendis Ultraiecti an. MDCLXXIX editas.*

§. 7. In Belgio cum an. MDLXXXIV Guilielmus, Dux Aransionensis, Protestantium ibi defensor inclutus, Delphis, a nefario Balthasare Gerardi, Burgundione, glande traiectus occubuisse, (cuius una morientis ad DEVM uox fuit: *miserere populi*) res afflictorum Belgarum

garum turbatae ac propemodum prostratae uidebantur; nisi DEVS praeter spem illas postea erexisset. Vid. GROTII *Annal. Lib. IV.* Hoc anno, ex *Iaponia* a Iesuitis, qui in illo regno fidem Romanam propagare satagebant, legati subornati Romam uenere subiectionem Iaponensium sedi Romanae, pollicentes. Vid. CHYTR. *Lib. XXVII, fol. 321.*

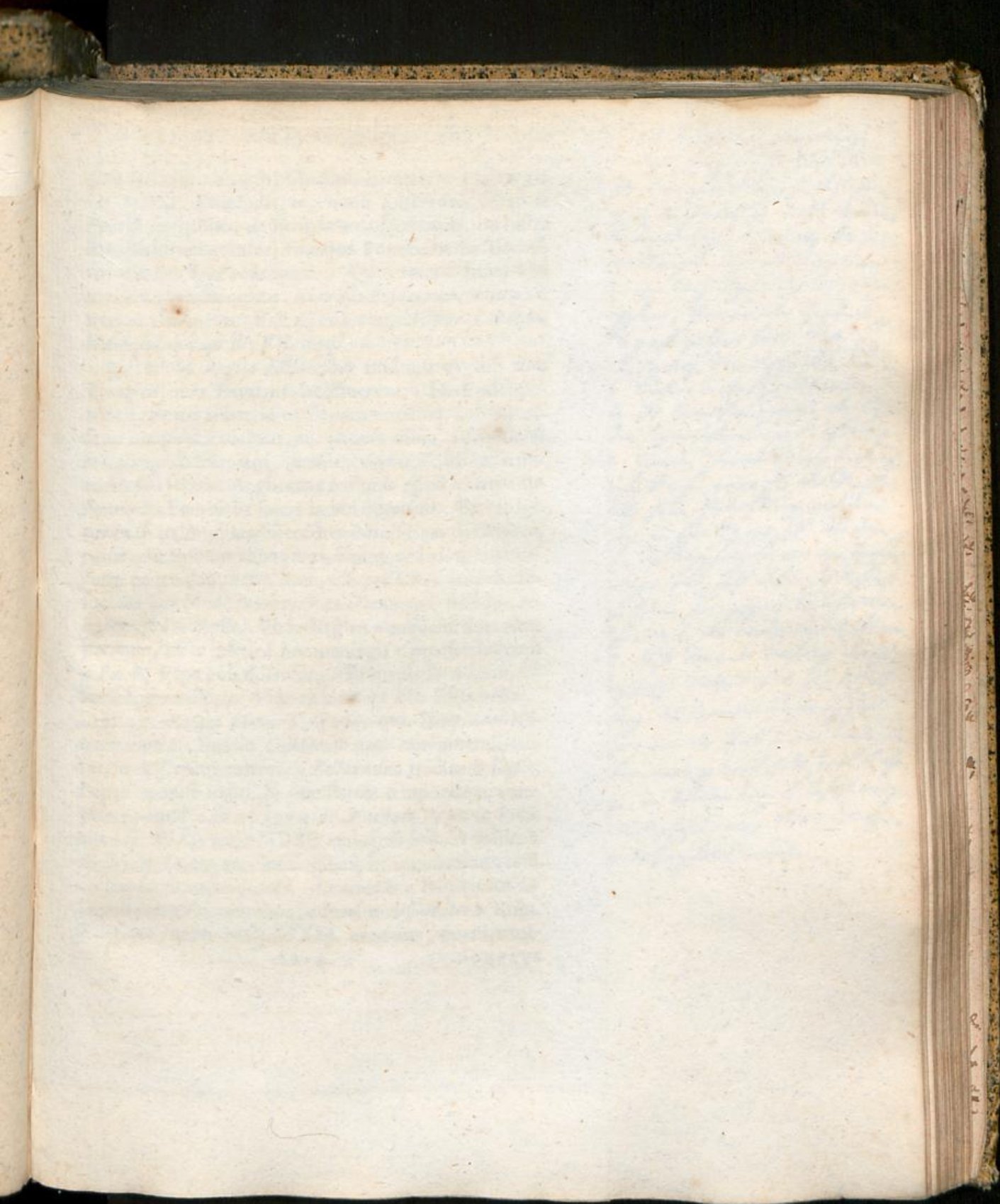
§. 8. Quum in *Saxonia* multi adhuc latitarent, qui formulam Concordiae improbant, *Caluianis* fauerent; *Hertzbergae* an. MDLXXXV, Theologos *Anbaltinos* inter et *Saxonicos* Electorales denuo de persona Christi et idiomatum communicatione, disputatum fuit. Vbi inter alia *Amelungus* asseruit, Christum secundum diuinitatem esse Patre minorem. Ad quam assertionem Theologi Saxonici exhorruerunt, apud HUTTERVM *Conc. Conc. cap. XXIV.* Anno insequenti, ob placita *Caluini*, petenibus Gallis exulibus, *Mompelgardii* inter *D. Iac. Andreae*, et *Theodorum Bezam*, de quatuor praecipuis *Lutheranos* inter et *Caluianos* controuersis, colloquium habitum, sed sine fructu pacis speratae fuit, cuius acta prostant. Vid. THYAN. *Lib. LXXXV*, et OSIANDR. *l. c. pag. 976.* Interea Principes Protestantes, et Rex *Daniae*, apud *Galliae* Regem, pro Rege *Nauarrae* et *Hugonotis* intercesserunt, ut tollerentur, mitiusque haberentur. Hoc anno etiam d. 11 Febr. *Augustus*, El. Sax. magno patriae luctu, obiit.

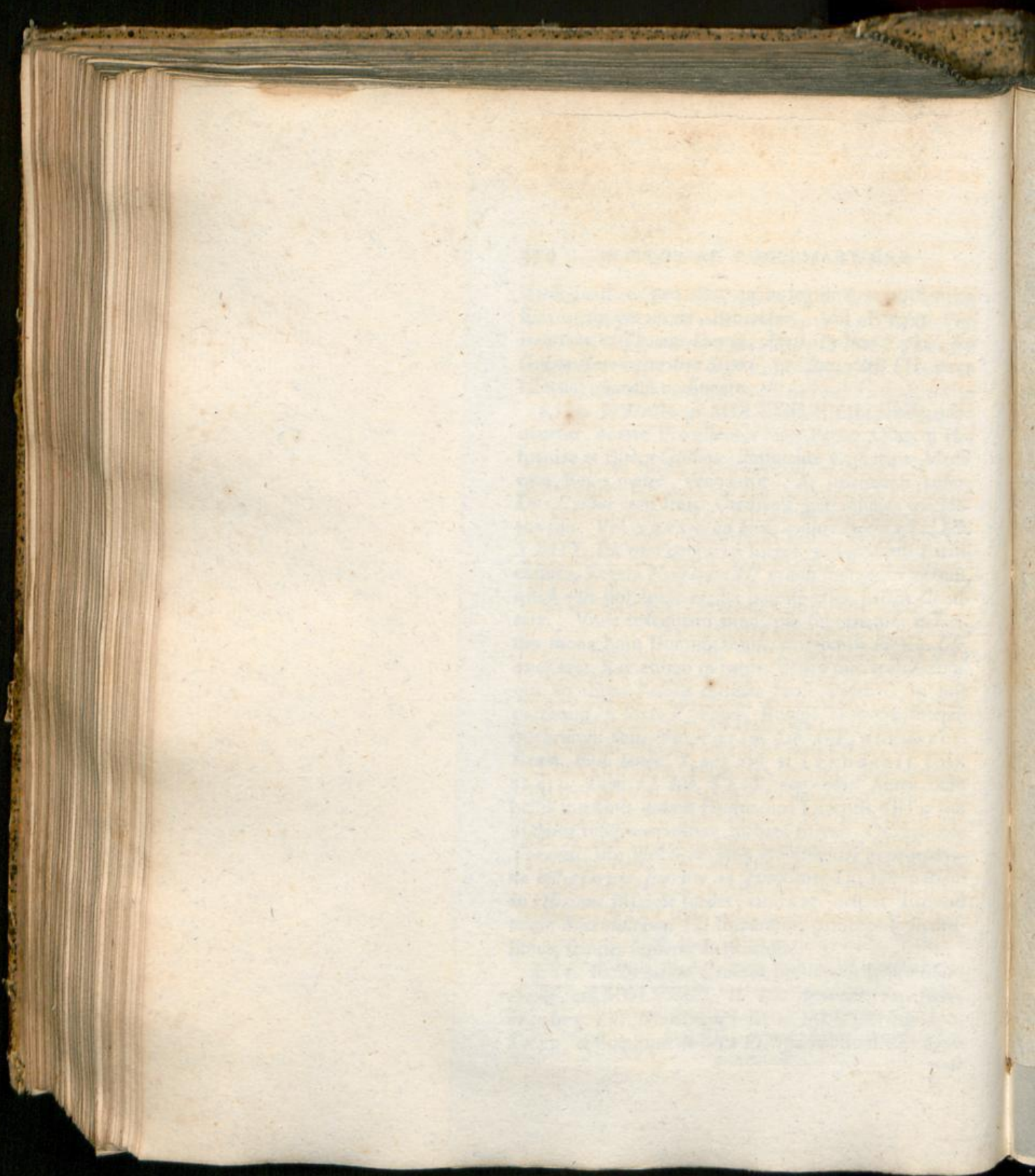
§. 9. Post *Gregorium* anno MDLXXXV extinctum, *Sixtus V* obscuro loco natus, per quinquennium Papa, *Latinam* Bibliorum uersionem, ut Tridentini decreuerant, suscepit corrigendam, quam *Clemens* demum *VIII* denuo correxit, non obstante decreto *Sixti V*, sub indignatione omnipotentis DEI et SS. Apostolorum

interminati, ne pro alia, quam legitima et authentica sua, quam parauerat, haberetur. Vid. *Praefat. Clementinae*, et *Thomae Iamesii, Angli, Bellum Papale, seu Concordiam discordem Sixti V, et Clementis VII*, circa Hieronymianam uersionem.

§. 10. In Gallia an. MDLXXXVII *Liga sancta*, quae uocatur, contra Protestantes inter Papam, Regem Hispaniae et Duces Guisios, stimulante Catharina Medicea, Regis matre, renouatur. At insequenti anno, Dux Guisus cum fratre Cardinale, per insidias trucidatus fuit. Vid. THUAN. *ad hunc annum* et CHYTR. *Lib. XXIX*. Ibi tum coniurati furere, et sacrificuli Parisiensium, Regem Henricum III regno indignum factum, quod eius uoluntate caedes patrata esset, palam clamitare. Vnde et sequenti anno, per subornatum nefarium monachum Dominicanum, cui nomen *Jacobus Clemens* erat, Rex cultro in uentre defixo interfectus, cumque eo stirps *Valesia* extincta fuit. Parricidium hoc patratum, a Sixto V, Papa, Romae oratione solenni celebratum fuit. Vid. THUAN. *Lib. XCV*, HORNBECK. *Exam. Bull. Innoc. X, pag. 277*, et LUNDORPII *Cont. SLEID. Tom. II, Lib. XXIX, pag. 762*. Antea octo bellis intestinis contra Hugonotos susceptis, Gallia sub obtentu religionis misere turbata fuerat. Quapropter Thuanus, uir illustris ac sane grauissimus, in *praefatione historiarum suarum ad Henricum IV, tolerantiam in religione* maxime suadet; cum cogi nesciat. Id quod etiam Maximilianus II, Imperator, princeps sapientissimus, semper senserat suaseratque.

§. 11. In Germania Badenae, postulante Iacobo Marchione, an. MDLXXXIX, D. Iac. Andreae, Iac. Heerbrandum, Luc. Osiandrum inter et Ioh. Pistorium apocryphum colloquium de vera Ecclesia habitum est. Quo post

post biduum abrupto, Marchio nominatus postea anno MDXC Emmendingae, nouo Lutheranos inter et Pontificios habito, de Ecclesia ante Lutherum, in castra Pontificiorum transiit, ritusque Pontificios in Ecclesiam ditionis suae reducturus. Quos tamen frater ipsi mortuo mox succedens, Ernestus Fridericus anno MDXC iterum eliminauit. Vid. D. FECHTII *Histor. Colloquii Emmending.* cap. IV, VII, seqq.

§. 12. In Anglia Elisabethae multum negotii tum Pontificii, tum Puritani facessuerunt. Hi Episcoporum regimen ritusque ex Papatu retentos, aut illi affines omnes damnabant, ad Geneuensium disciplinam a Caluino constitutam, cuncta exigentes: illi in seminariis seu scholis Anglicanae nationis apud externos iuventutem Pontificiis sacris imbui curarunt. Ex his igitur missi in Angliam sacerdotes Pontificiam doctrinam, cuius praecipuum caput erat, summum in Reges imperium penes Pontificem Rom. esse; et si Rex haeresis suspectus aut conuictus sit, ciues sacramenti fideique religione solutos esse. Vnde Regina nunquam sine uitae periculo, inter infestos homines egit: praesertim cum a Pio V, Papa, ob dissensum a Romanis sacris, iam esset excommunicata. Vid. CAMDENI *Vit. Elisabethae.*

§. 13. Romae Sixtus V, Papa, qui Henricum Navarraeum et Ducem Condaeum ante excommunicauerat, et aegerrime tulerat, a Bellarmino traditum fuisse, Papae nonnisi indirecte potestatem temporalem competere, apud BARCLAIUM de *Potestate Papae in Princip.* cap. XIII, anno MDXC extinctus fuit: relictis in thesauris decem auri millionibus, in augmentum regni scilicet sacri impendendis. Cracouiae a Iesuitarum discipulis magnus tumultus, aduersus dissidentes a Rom. Religione, anno MDLXXXI. excitatus, quem LVN-

DORPINS in *Contin. Sleid. Tom. II, Lib. XXXI, p. 829*, describit.

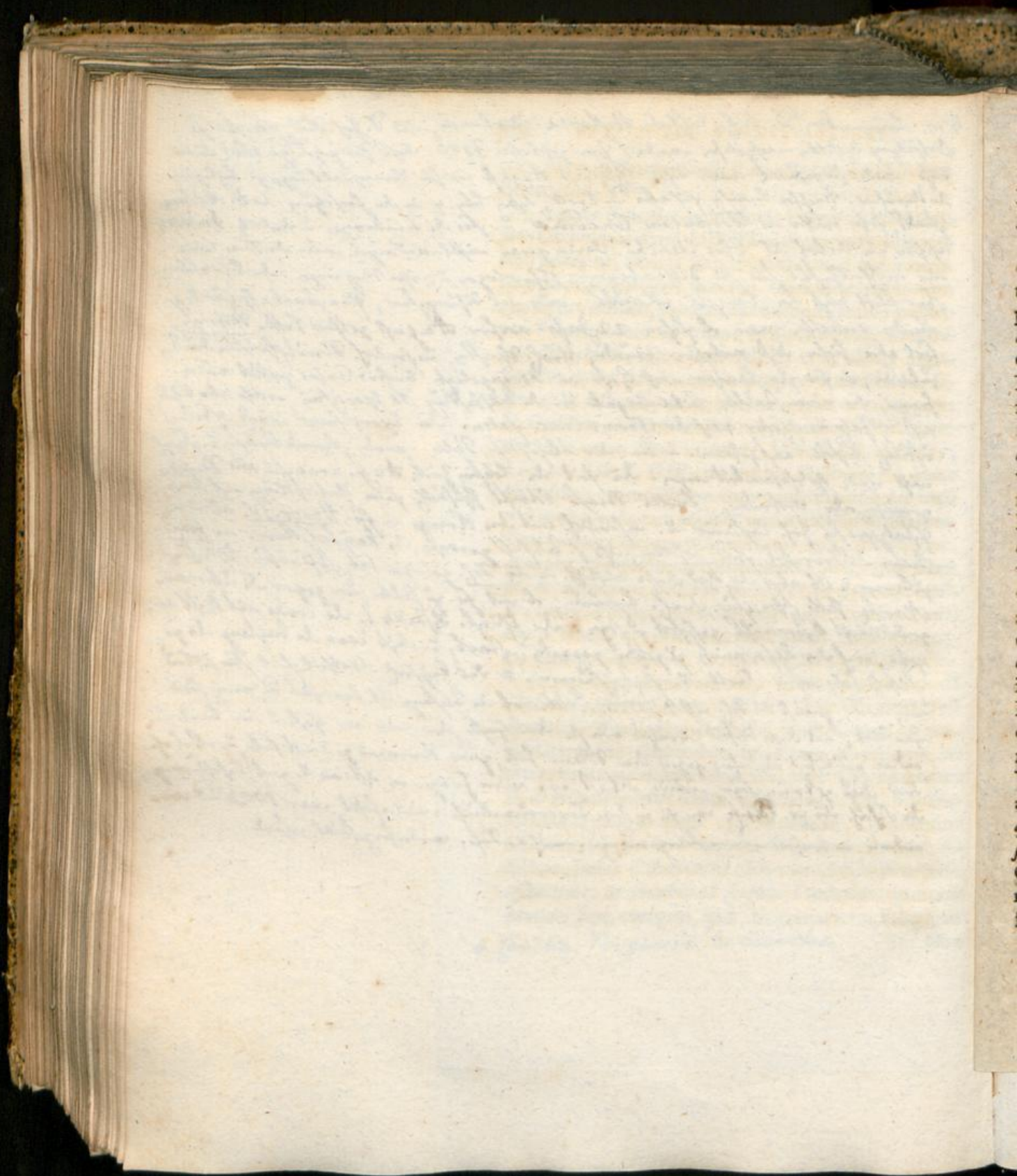
§. 14. In Saxonia, noui motus iterum propter *Crypro-Caluinianos* anno MDCXI excitabantur; cum eorum instinctu, ritus in Baptismo usitatus, qui *Exorcismus* dicitur, abrogari deberet. Qui in abrogationem consentire nollent, munere sacro amoti, exire iuebantur. Sed mortuo *Christiano I*, Electore Sax. *Fridericus Wilhelmus*, Dux Sax. relictis eius liberis impuberibus tutor datus, exules propter Exorcismum factos mox restituit, ac in autores turbarum, inprimis *D. Crellium*, Cancellarium, inquiri iubet. Vid. *LVNDORP. Contin. Sleid. Tom. II, Lib. XXXI, p. 835*, *THVAN. Lib. C, C IV*, *DRESSER. Millenar. VI*. Hanc ob causam etiam uisitatio cum academiarum, *Lipsiensis* et *Wittebergensis*, tum ecclesiarum in ditionibus electoralibus instituta est, qua propositis quatuor, ut uocantur, articulis uisitatoriis nostrae ecclesiae, de *persona Christi*, de *Baptismo*, de *Coena Domini* et de *Praedestinatione*, noua subscriptione fidem adstringere suam, Ecclesiae et scholarum Doctores tenebantur. Vid. *LVNDORP. Contin. Sleid. Tom. II, Lib. XXXII, p. 861, seq.*

§. 15. Hoc animorum motu adhuc durante, *Samuel Huberus*, Bernas, anno MDXCII in Wittebergensi Academia Theologiae Professor, dum Caluini de particulari gratia, sententiam impugnat, electionem ad uitam aeternam uniuersalem asseruit. Cuius errorem *D. Aegidius Hunnius* statim confutauit. Vid. *Acta Huberiana Tuingae* anno 1597 publicata. Pestilentior fuit error, quem hoc tempore *Franciscus Puccius*, *Filidinus*, Italus disseminauit, libro de *Christi Seruatoris efficacia*, in omnibus et singulis hominibus, quatenus homines sunt, euulgato, quo, ut gratiae cum Pelagianis

+ *Comitia Torgouio habebantur.*

olim

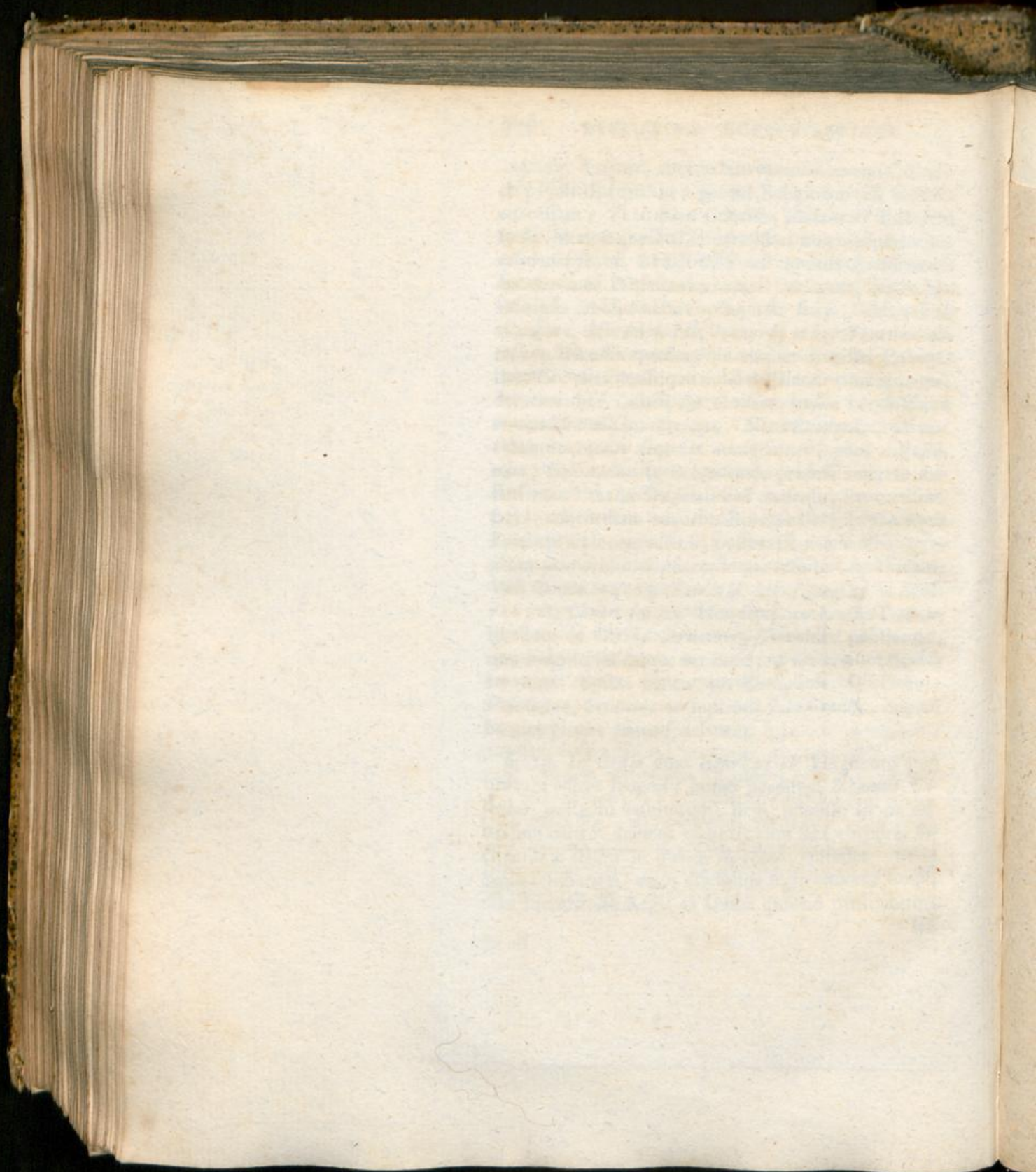
[illegible]

olim hostis, religionem naturalem statuit saluificam. Librum illum LVCAS OSIANDER confutauit. Vid. *Hist. Eccl. Cent. XVI, Lib. IV, c. 46.* §. 16. Insequenti anno MDXCIII. *Aquisgrani* inter ciues *Euangelicos* et *Pontificios* graue dissidium exortum, quod autoritate Caesaris Rudolphi tamen compositum fuit, apud CHYTRAEVM *Lib. XXIX.* In *Suecia* eodem tempore *Synodus Vpsaliae* secunda, auspiciis *Caroli*, tum quidem Ducis *Sudermanniae*, sed postea Regis, habita est. Qua doctrina *Augustanae Confessionis* denuo asserta et confirmata fuit. Vid. BENZELII *Hist. Eccles. Sec. XVI, pag. 358.* Quam *Sigismundus*, Rex *Poloniae*, in *Sueciam* regni occupandi causa ueniens, postea turbauit; cum nuntii Pontificii et Iesuitarum opera atque dolis, *Papismum* reducere moliretur. Vid. *PIASECII Chronic. ad annum Christi 1593 et 94.* In *Gallia* *Henricus IV.*, fulmine excommunicationis percusso, Pontifex Rom. et Rex *Hispaniae* cum *Guistana* factione magnos concitarunt motus, et *Henricum* reiicientes, Regem Catholicum surrogare machinati sunt. Vnde *Henricus* uidens, se tot insidias euadere haut posse, d. 15 Iul. in templum S. Dionysii ingressus, Missam Pontificiam audit, atque legatis ad Pontificem missis, sacra Romanensium se amplexum esse testatus est. Qui ipsum ab haeresi, non sine ignominia absoluens, in gremium Ecclesiae suae recepit. Vid. *PIASECII Chronic. ad annum 1593 et seqq.* Rex autem iocari uelut solitus, dixit: *Regnum Galliae frequentatione Missae non indignum esse.* Quo facto, *Liga sancta* seu coniuratorum factio in *Gallia* sublata fuit. Ceterum quomodo Rex ab haeresi, quam uocant, *Romae* absolutus fuit, PIASECIUS l. c. fol. 335, seq. describit.

§. 17. Interea, cum in *Germania* Romano-Catholici passim spargerent, pacem Religiosam ad tempus concessam, *Tridentino* Concilio finitam et sublatam fuisse; item ciuitatibus imperialibus non comperere ius reformandi; an. MDXCIV. in comitiis *Ratisbonensibus* Ordines Protestantes apud Caesarem, super his seditiosis molitionibus conquesti sunt. Vid. *LEHMANNI Act. Publ. Lib. 1, cap. 65 et 67*. Thorunii autem in Borussia quadraginta circiter ministri Evangelicae Ecclesiae, multique nobiles Palatini conuenientes, decreuerunt; *Consensum Sendomiriensem* in doctrina seruandum esse in posterum. Nam *Euangelici*, qui notabantur, antea diuersas confessiones, puta *Augustanam*, *Helueticam* et *Bohemiam*, professi inter se dissenserant. At in *Sendomiriensi* consensu, Syncretismo facto, concordiam aduersus Romanenses inierant. Quo Episcopi Poloniae offensi, postea Thoruniensibus templum primarium eripere, idque Iesuitis concesserunt. Vid. *Contin. SLIED. Tom. III, Lib. 1, pag. 55*, et conf. *PIASEC. Chron. fol. 127*. Hoc tempore *Faustus Socinus*, libellum de *Christo Seruatore*, Cracouiae publicauit, quo magnos ibi motus excitauit, ut uix ciuium euaderet uim. Sectae tamen eius Complices, *Ostorodius*, *Volckelius*, *Smalcus* et inprimis *Iob. Crellius*, improba eius placita latius sparserunt.

§. 18. In *Gallia* dum *Henricus IV* Hugonotis non obscure adhuc faueret; homo perditus, *Iohannes Castellus*, instinctu Iesuitarum, Regi, immisso in os aduersum cultro, dentem excussit; cum Rex corporis inclinatione ictum in gulam directum euitasset. Vnde Secta Iesuitarum, cuius disciplina sceleratus iste homo usus fuerat, iussu Regis ex *Gallia* quidem proscribitur, sed

sed annis aliquot interiectis recipitur. Vid. THVAN. *Lib. III*, et PIASECII *Chron. fol. 124, seq.*

§. 19. Anno MDCXV Russi ex Polonico regno ad Clementem VIII, Pontificem Rom. legatos misere, unionem cum Romanensi Ecclesia petentes, quam facile impetrarunt. Sed illud *Unionis* nomen populo exosum mox reiectum fuit, apud PIASECIVM *Chron. f. 138, seqq.*, et ANDR. WENGERSC. *Hist. Eccles. Slauon. Lib. IV*. Hoc quoque anno, Romae corpus B. Caeciliae ab DCCCLXXVIII annis a Paschale I reconditum, et eousque, quo loco esset, ignoratum, forte inuentum dicitur, quod Pontifex ueneratus, in arcam ex argento solido fabrefactam, una cum arca illa cupressina inclusit, et magna pompa adhibita in templo recondi iussit. PIASEC. *Lib. I, f. 139*. Pontifex hic etiam legem sanciuir, ne Iudaei Talmud suum, et alios in indice expressos et prohibitos libros legerent; omnes enim tales ab officio Inquisitionis conquisitos cremari iussit: in sola ciuitate Bergomeni fere X millia huiusmodi librorum fuerunt collecta, igneque consumta, teste PIASECIO *f. 112*.

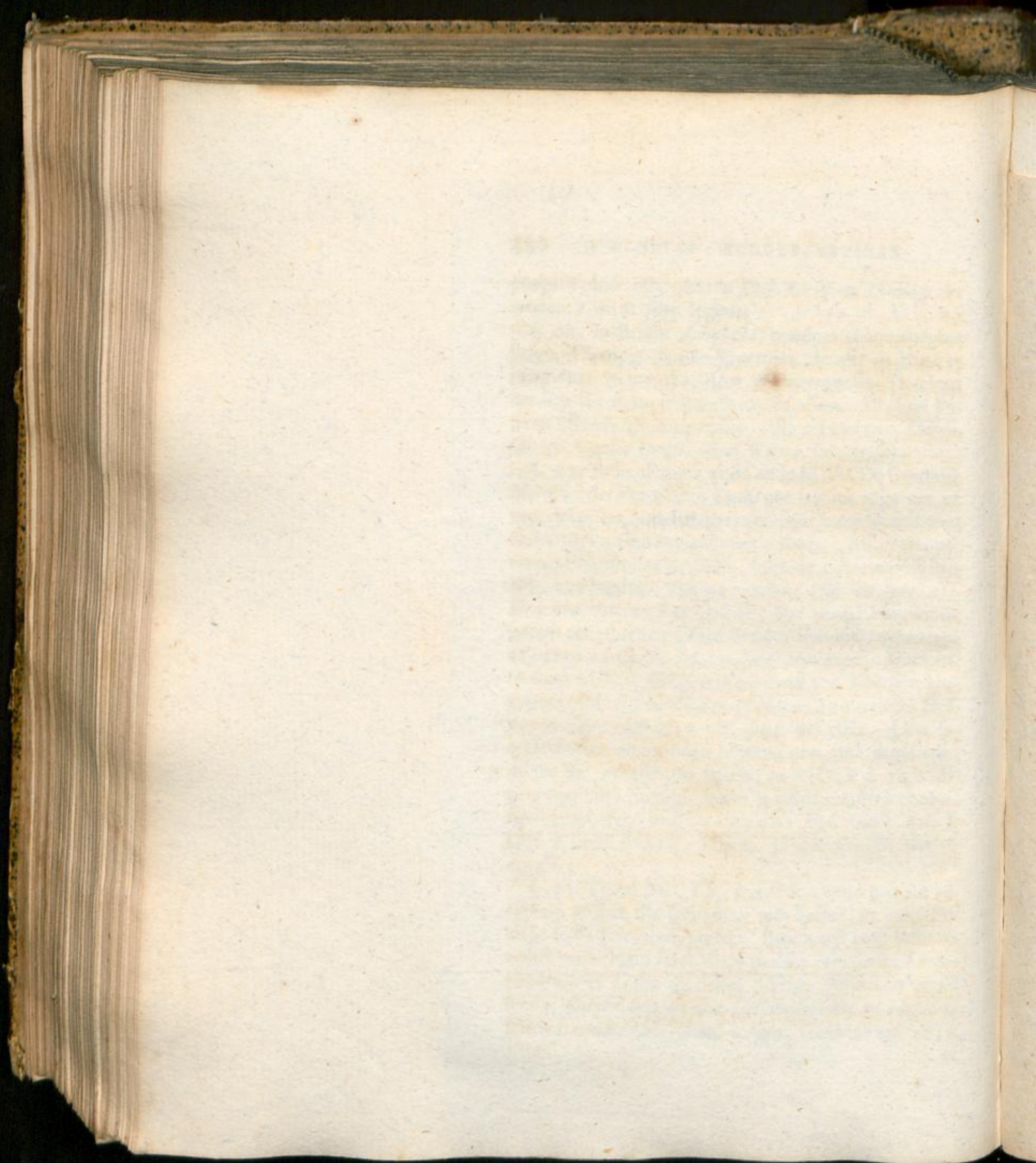
§. 20. In regno Sueciae, Ecclesia per Pontificios et Iesuitas a Sigismundo, Rege, immisos uarie haecenus turbata fuerat. Sed Carolo, Duce Sudermanniae, absente Sigismundo, in solium euecto, an. MDXCVII comitiis Arbogiae habitis, decretum fuit, doctrinam Aug. Confessionis in toto ubique regno seruandam, sincereque tradendam esse. Vid. PIASECII *Chron. ad an. 1597*. Inter Reformatos hoc tempore Conradus Vorstinus, Theologis Heidelbergensibus partim Arianismi, partim Papismi suspectus uisus est. Ideo prolixa ad illos Epistola an. MDXCVIII exarata se ab hac culpa purgare

purgare nifus est, quae in *Epist. Eccles. et Theolog. Arminian. p. m. 61. seqq.* legitur.

§. 21. In ditione *Anhaltina*, nondum conquieuerant litigia Theologorum de *Exorcismo*, de usu altarium et imaginum in templis, licet Wittebergenfes Theologi eosdem ſemel atque iterum confutaſſent. Id quod *Papaeis* offendiculum praebuit, teſte *PIASECIO Chron. fol. 113.* Confer *Conſil. Theol. Witteb. fol. 371. ſeqq.*

§. 22. Ridiculum eſt, quod anno MDXCIX Canonici *Marſilienſes*, Pontificem Rom. per legatos rogarunt, ut grandes piſces, quos balaenas uocabant, excommunicaret; ne in mari uicino nauigationes turbarent. Aſſurrexit petitioni Pontifex, an uero eius fulmine piſces territi fuerint, non legitur. Vid. *OSTIANDRI Hiſt. cit. pag. 113.* *Henricus* autem, Rex Galliae, hoc anno, Hugonotis pacem religioſam, publico decreto indulſit, cuius leges *PIASECIUS Chron. fol. 172. ſeqq.* memorat. Cum ante anno MDXC *Edictum Nantueſe* pro libertate Hugonotorum eſſet conditum, quod *HEIDEGGERYS Hiſt. Papatus Period. VII, p. 536. ſeqq.* deſcribit. Hoc ſacrificulorum natio magis irritata, non ante acquieuit, donec Rex Hugonotos ferens, an. MDCX d. 14 Maii, proſtigatiſſimi hominis manu et quidem cultro confoſus occumberet. Vid. *GRAMONDI Hiſt. Gallic. Lib. I.* Quo e uiuis ſublato, libertas Hugonotorum nutare coepit.

§. 23. Quod *DOCTRINAM* hoc aeuo publice receptam attinet, illa ſecundum tres Sectas, in quas Eccleſia ſciſſa fuit, tradi poſſet. Enimuero cum inſtituti noſtri ratio haud ferat iſtam partim recensere; *Lutheranorum ex Libris Eccleſiae noſtrae Symbolicis* repetenda; *Caluinianorum ſeu Reſormatorum ex corpore*, ſeu *Syntagmate Confessionis* eorum, Geneuae an. 1612 et

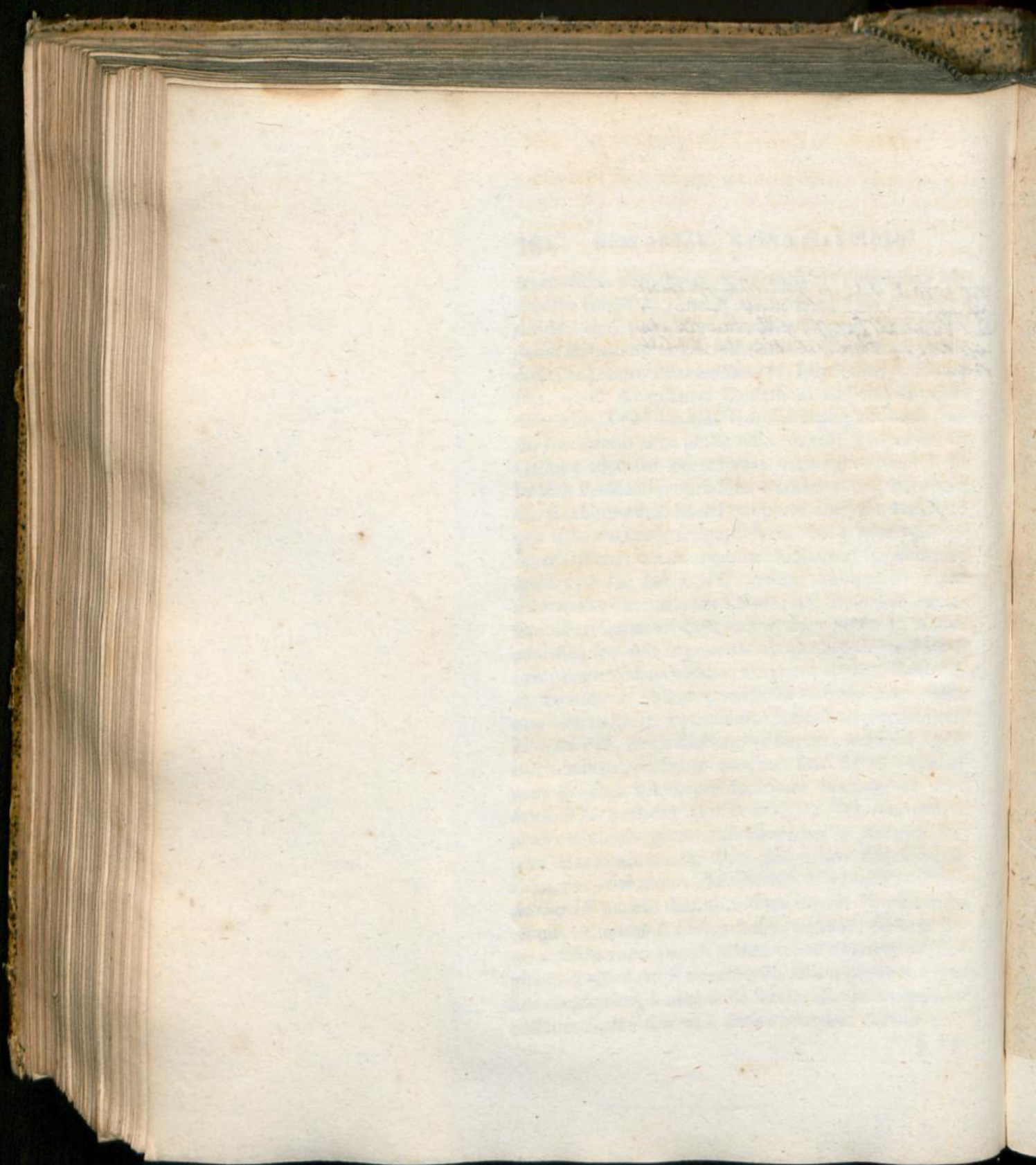
et 1654 publicato, tum etiam ex *Zwinglii*, *Caluini* et *Theodori Bezae* scriptis petenda est; Romano-Catholicorum uero ex *Concilii Tridentini Secretis*, quae publicam inter Papaeos auctoritatem nata sunt, cognoscenda est. Conf. *HYLSEMANNI Manualis Aug. Confess. Diss. XIX.*

§. 24. *REGIMEN ECCLESIAE* externum magnam pro religionis diuersitate mutationem subiit. Nam Romanensis coetus, regimen monarchicum Pontificis Romani in Conciliabulo Tridentino firmavit. Pontifices autem, qui a tempore Reformationis sedem Romanam tenuerunt, nihil eorum, quae potentiae stabilendae inferuire uiderentur, procurare intermiserunt. *Leo X.* uoluptatibus immerfus, fulmine excommunicationis *Lutherum* prosternere nitebatur. *Hadrianus VI.*, uir integrioris uitae ac animi moderatioris, de Reformationis studio frustra sollicitus, non diu sedi praefuit, saepe conquestus: nil infelicius sibi in uita contigisse, quam quod imperasset. *Clemens VII* in *Carolus V* iniquus, dominatum suum stabilire magis studebat, quam Ecclesiae commodum promouere. *Paulus III* de opprimendis Lutheranis uaria consilia agitauit, *Iulius III* Veneri ac uentri deditus, apud ipsos Romanenses male audit. *Marcellus II* paucorum dierum Pontifex, nec nomen, nec mores mutare uoluit. *Paulus IV*, homo ambitiosus, septuaginta Cardinales adsciuit, exemplo uel septuaginta seniorum aut septuaginta Christi discipulorum; nouam *Sodalitatem noui amoris* instituit, regno Neapolitano inhiauit, ac *Inquisitionis* tribunal confirmauit. Improbauit etiam *Caroli V* abdicationem Imperii se inconsulto factam. *THVAN. Lib. XXI. Pius IV* homo uaserrimus et dominandi cupidus, Concilium Tridentinum, tanquam legem

legem fidei perpetuam et uniuersalem, omnibus obtrudere fategit. *Pius V* animum quidem ad emendandos cleri populiue mores adplicuit, et *Catechismum* Romanum ex Decreto Concilii Tridentini publicauit; sed tamen *Maximiliano II*, Imperatori, infensus fuit, quod Augustanae Confessioni addictos foueret. *Gregorius XIII* nouum *Calendarium* publicauit, ac *Ius Canonicum* noua Bulla edita munii, Hispanum et Gallum aduersus Protestantes excitauit. Nuntio de Ianiena Parisiensi crudelissima Romam allato, recta cum Cardinalibus ad B. Marci templum concessit, DEOque pro isthae nefanda strage, solenni ritu gratias egit, ordinans simul, ut eo nomine Iubilaeum publicetur, apud *THUAN.* *Lib. LIII.* Iesuitis quoque licentiam ueterum ac recentiorum scripta, ubi Romanae Ecclesiae aduersarentur, castrandi dedit. *Sixtus V*, homo auarissimus, omnia munera uenalia habuit, ac *Henricum*, Regem Nauarraeum, excommunicauit, *Bellarmino* succensens, quod potestatem temporalem Papae non nisi indirecte conuenire, tradidisset. Parricidium *Henrici III*, Regis Galliae, nefarium, oratione, gratulabundus approbauit. *THUAN.* *Lib. XCV.* Versionem Latinam Bibliorum declarauit *authenticam*. *Urbanus VII* tredecim dierum Pontifex, ante coronationem obiit. *Gregorius XIV* *Henricum IV*, Galliae Regem, excommunicauit, ciues eius omnes fide obsequii absoluens, sed altero Pontificatus anno obiit. *Innocentius IX* paucos dies ultra duos menses Pontificatum tenuit. *Clemens VIII*, a bello alienior, Gallum inter et Hispanum pacem procurat, ac *Elisabetham*, Reginam Angliae, ad Romanam Ecclesiam perducere frustra molitus est, Latinamque Bibliorum uersionem, non obstante *Sixti V* Decreto, denuo emendari curauit.

Let 1570 in Anb. d. Lüneburger Ober-Creis.
auf, dass ein einiger Ortel unserer Gegend
nicht unversucht gelassen werde. Man soll aber
nicht ohne ein Wohl-fabrikat die Hand
stellen.

2
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

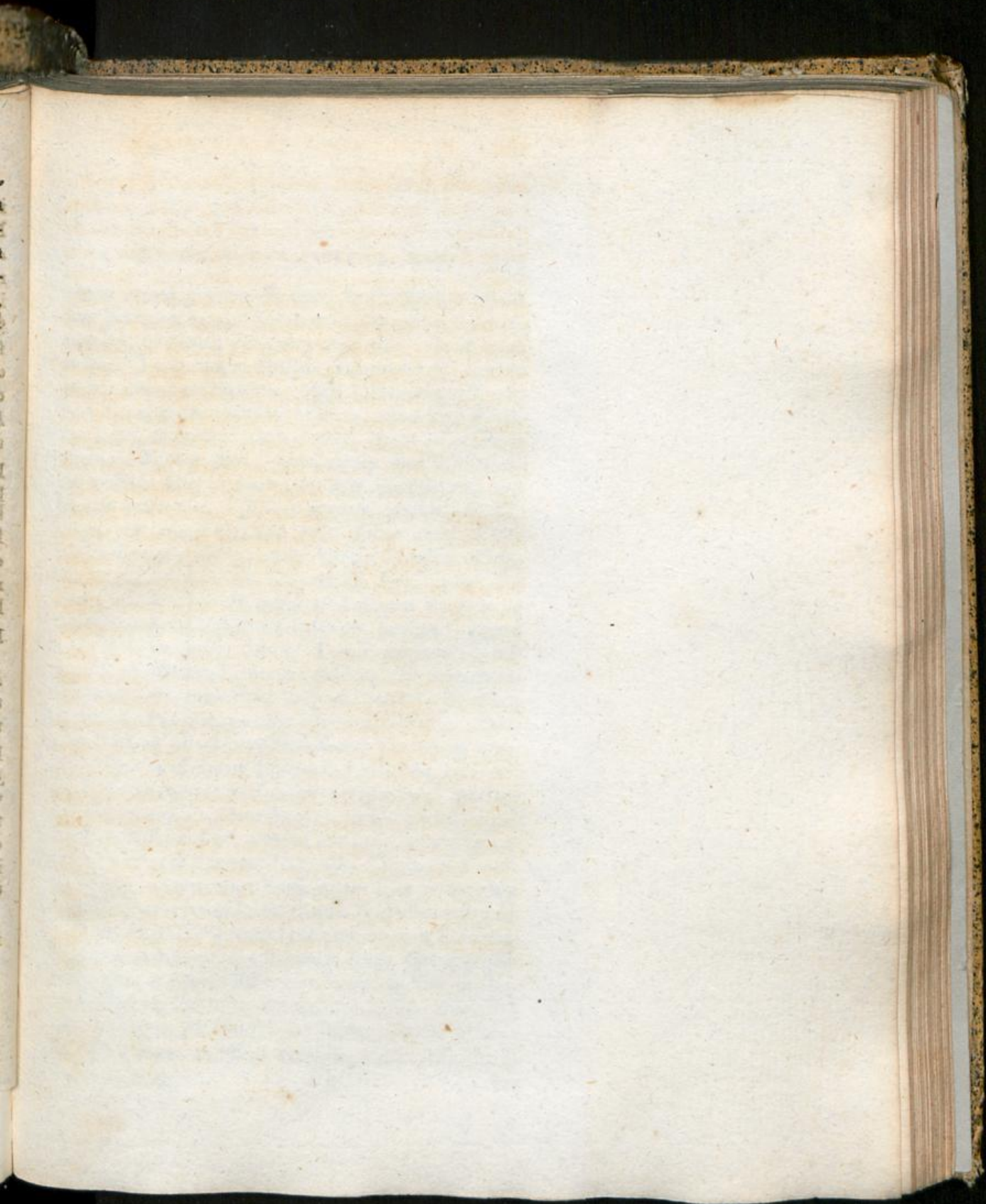
§. 25. *Lutherani* a iugo et imperio Pontificio iam immunes, suo iure in regimine Ecclesiae uti coeperunt. Nam Principes et Ordines Protestantes, *huc circa Sacra*, quod etiam Episcopale audit, sibi iterum asseruerant. Quod in *Pace Religiosa Augustana* anno MDLV. ipsis confirmatum fuit. Vid. *Recessu Imper. an. MDLV.* §. 15, 16, *seqq.* Ideo constitutis legibus et iudiciis Ecclesiasticis, quae *Consistoria* appellantur, libere id exerceverunt, abrogata Episcoporum Romanensium iurisdictione. Vid. D. SCHILLER *de Libertate Eccl. Germ.* Lib. VII. cap. 14. Inter Reformatos autem, de eo contentio exorta fuit; cum multi iuxta *Genevensium* disciplinam, quam *Calvinus* introduxerat, id iuris Clero et populo vindicatum irent; alii vero id imperantibus tribuerent. Vnde in *Anglicana* Ecclesia magno postea feruore, super regimine Episcopali, et Presbyteriali certatum fuit. Presbyteriani enim, Episcopale regimen impugnant atque reiiciunt; quia *Calvinus* nullam hierarchiae speciem, quae in principatibus obtinet, approbare voluisse visus erat.

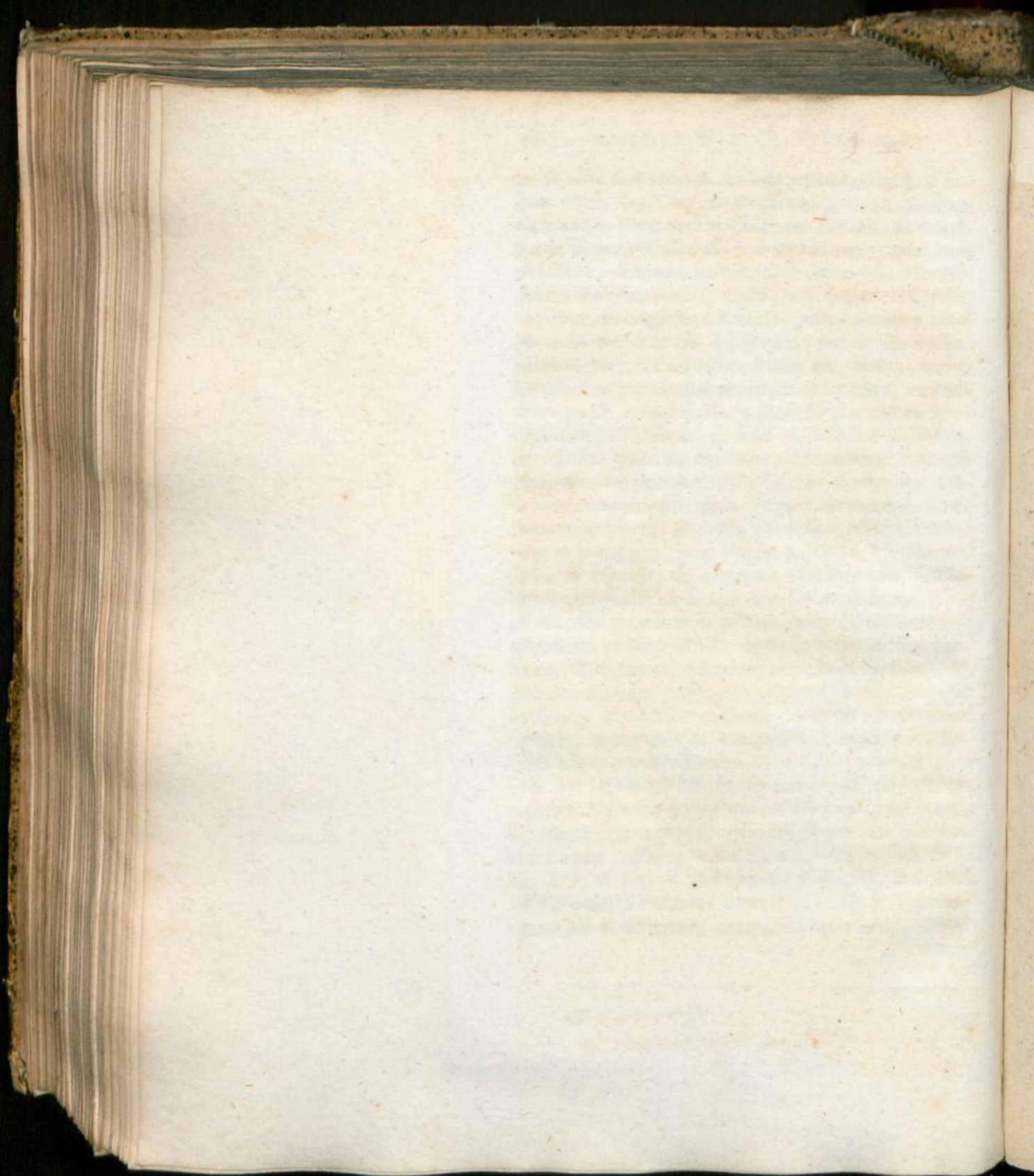
§. 26. DISCIPLINA ECCLESIASTICA. *Luthero* quidem doctrinae imprimis repurgandae initio, non statim in omnibus emendari potuit; multum tamen operae in ea quoque reducenda, cum ipso impenderunt *Bugenhagenus*, *Regius*, *Dux Anhaltinus*, *Georgius*, *Brentius*, *Bucerus*, *Sarcerius*, *Daniel Chytraeus*, et alii pietatis amantes ac prudentes Theologi. Vnde tum consilia, tum salubres Constitutiones Ecclesiasticae (*Kirchen-Ordnungen*) de eadem prostant. Quas inter *Augusti*, Electoris Saxoniae, laudari merentur Conf. D. SCHILLER *l. c. p. 115, seqq.*

§. 27. Circa RITUS et CEREMONIAS Ecclesiasticas, *Lutheri* prudentia laudatur. Quia ille, quae

in Ecclesia sine peccato seruari possunt, abrogari noluit. Vid. *Aug. Conf. de Abusib. cap. 3, 4, 5.* At dum *Calvinus* in Geneuensi et Gallicana Ecclesia, omnes ritus in Romanensi Ecclesia haecenus inolitos, uelut cum puluisculo eliminare uoluit; obseruatum est, istum rigorem Reformationi in Gallia non tantum obstitisse, sed etiam in Anglicana Ecclesia postea Schisma illud *Puritanorum* excitasse. Multitudo enim ab istis Doctoribus auersa, maiori indies studio eius cultus, quem a maioribus per manus traditum acceperant, accendi uelut coepit, ueteri doctrina superstitiosa retenta. Prudentius egit *Lutherus*, quando ex iis ritibus ac institutis, quibus populus diu iam adfuetus erat, non nisi manifestas et improbas superstitiones abrogauit. Ornamenta templorum, aeris campani tintinnabula, uestitus ministrorum Ecclesiae peculiare, altaria, cereos, organa in templis, ritus aliquot in Missa, et in Baptismi actu usitatos; festa aliquot Sanctorum et similia intacta reliquit; ut se non euerforem antiquae disciplinae, sed correctorem prauarum consuetudinum, et assertorem ac iudicem Euangelicae ueritatis esse, probaret. Religionem enim non omni externo cultu, quo populus maxime capitur et allicitur, nudandam esse censuit. Praesertim cum ceremoniarum retentorum uestigia, et exempla in antiquissima, eaque pura Ecclesia adhuc reperire liceat.

§. 28. *SYNODOS Lutheranorum et Zwinglianorum seu Reformatorum, quae Colloquia appellantur, praecipuas iuxta annorum seriem, supra iam commemorauimus. Plures KORTHOLDS in Hist. Eccl. Sec. XVI, et IO. FECHTIVS in Tab. Hist. Eccl. Sec. XVI, repraesentantibus recensent. Quas repetere omnes hic et describere compendii ratio uetat. Illud tamen*

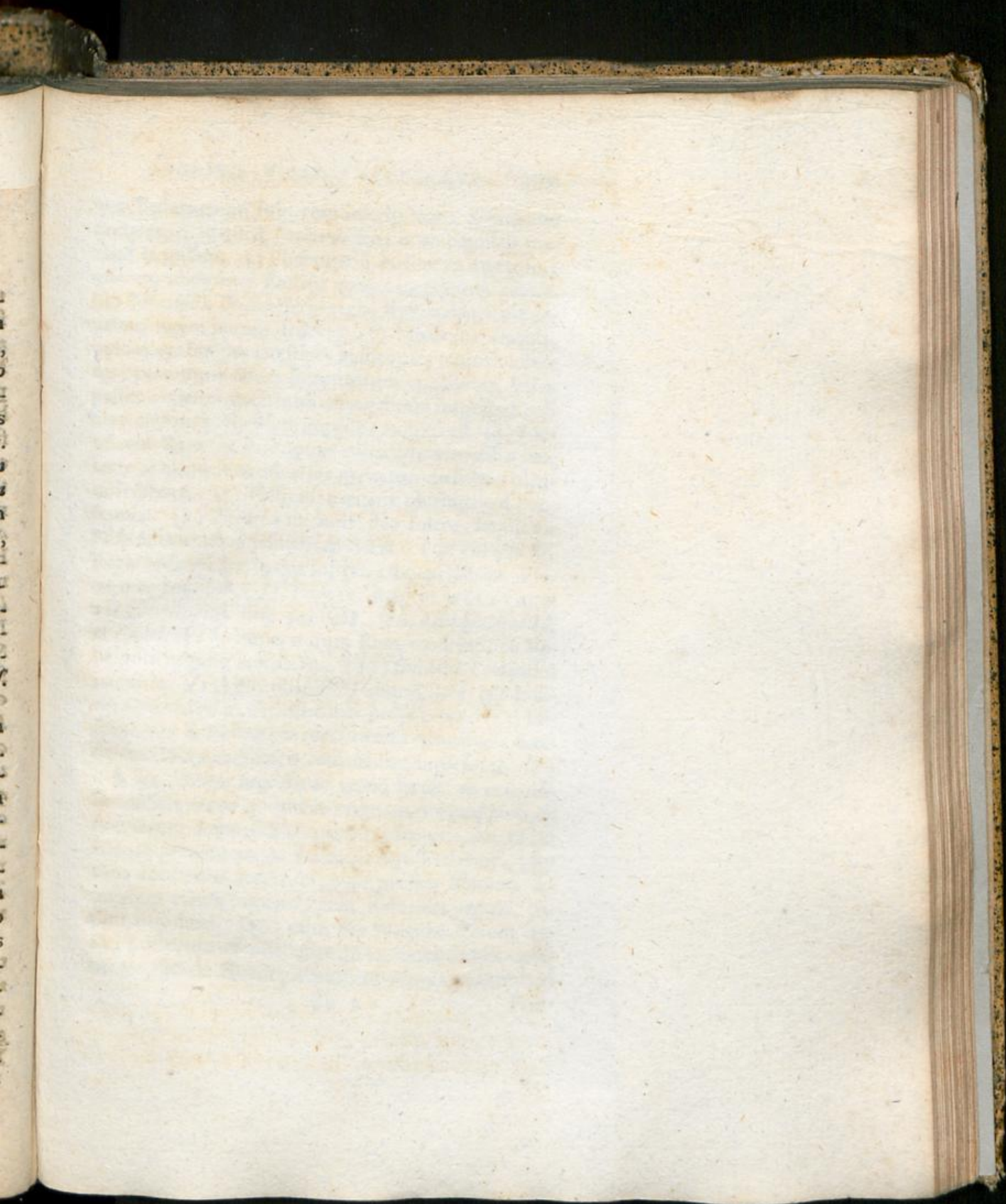
tamen notatu dignum est, quod fructu sperato omnes fere destitutae sunt. Romapenses Concilium Tridentinum pro uniuersali perperam uenditant. Quod anno MDXLVI coeptum et MDLII abruptum; sed iterum postea instauratum et anno MDLXIII finitum est. In hoc Protestantes, qui actores erant, inauditi, a Pontifice Rom. in propria causa iudice, quem illi et reum agebant, damnati sunt. Quapropter illud Protestantes publico scripto edito (statistische Vusführung 2c.) merito reiecerunt. Vid. CHYTR. *Axiom. Lib. XX, ad an. 1561*, et GOLDASPI *Polit. Imper. part. XXV*. Historia eius a Paulo Sarpio, Veneto Theologo Ordinis Fratrum Seruorum, sub nomine *Petri Suauis Polani*, Italico Sermone, quem in Latinum *Antonius de Dominis* uertit, luculenter descripta prostat. Quam *Sfortia Pallauicinus*, duobus Tomis refutare aggressus, Cardinalitiam dignitatem meruit. At uero, de eo opere censura, quae in *Ephemerid. Erudit. Gallic. Tom. I, Ephem. XII*, legitur, hic annotari meretur. *Periculum est, ne quis huius (Petri Suauis) historiam uspoze egregie conscriptam praeferat Pallauicini historiae, quae forsitan uertor, non autem uerisimilior.* Multos certe et graues in eadem errores, cum SECKENDORFIVS in *Historia Lutheranismi*, tum IO. HENR. HEIDEGGERVS in *Anatome Historico - Theologica Concil. Trid.* animaduertunt. Falsa autem scita et dogmata MART. CHEMNITIVS in *Exam. Concil. Trid.* demonstrauit.

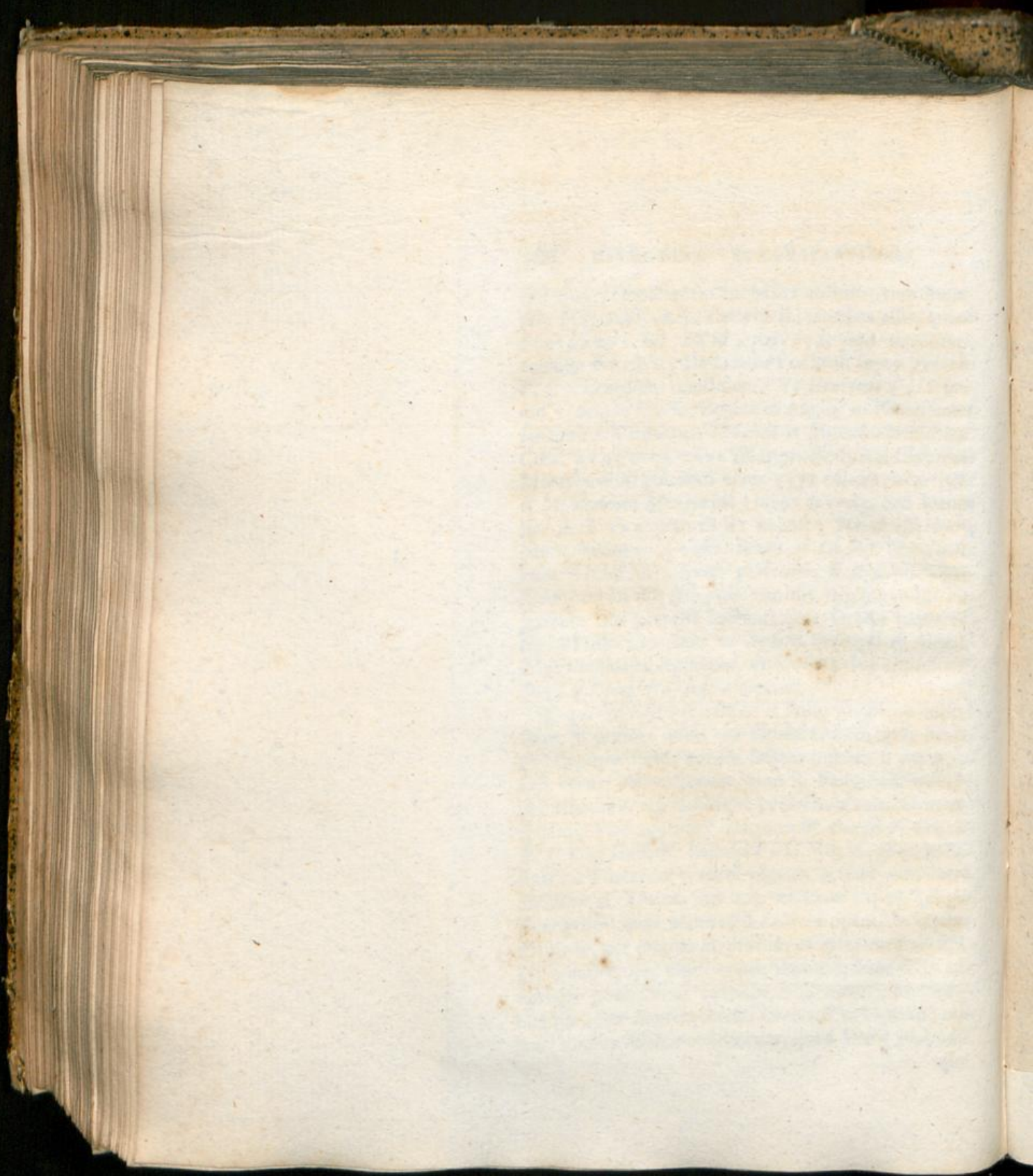
§. 29. PERSECUTIONES Lutheranorum et Reformatorum, quas in *Germania, Bohemia, Italia, Gallia, Hispania, Anglia*, et *Polonia* sustinuerunt, ita multae sunt, ut Martyrum numerum inire difficile sit. In solo enim *Belgio*, tempore *Ferdinandi de Tolet*, Ducis *Albani*, *XIIIXM* manu carnificis cecidisse, notum est. Initi-

Resemb. H. E. B b um

am eius tyrannidis iam an. MDL factum, cum *Inquisitio Hispanica*, edicto Caesaris ibi mandata esset, quam *SLEIDANVS Lib. XXII, pag. 678, seqq.* memorat, eamque describit. De *Ianiensi* Parisiensi supra *Periodo V, §. 7*, quaedam retulimus. Ut *Henricus VIII* primum, deinde *Maria*, Regina in Anglia, in Protestantes facuerint, *Camdenus, Thuanus et Burnet* memorant. Conf. *LVDOVICI RABÉ Martyr-Budy, seu Historiam Martyrum* Argentorati anno 1572 editam, item *Acta et Monumenta Martyrum* IO. CRISPINI. Sed locum hic illud *TERTULLIANI* habuit: *Plures efficimur, quoties metimur a uobis! Semen est sanguis Christianorum.* Addi hic meretur persecutio Graecorum Christianorum in *Aegypto*; ubi uno die, triginta millia linguarum istis praecisa fuerunt; quia Graece loquerentur. Historiam hanc ex *Meletii Patriarchae Alexandrini Epistola* ad Ruthenos, *KORTHOLDVS Hist. Eccles. Sec. XVI, pag. 750, seqq.* annotauit.

§. 30. MEMORABILIA huius seculi ita multa sunt, ut potiora nobis uix summatim attingere liceat. (1) Europae status nouam faciem induit, si multiplicem rerum conuersionem, cum in Religione, tum in principatuum regnorumque profectu admirabilem respicias, Principumque magnorum *Caroli V, Francisci I, Reg. Galliae, Henrici VIII, Reg. Angliae, et Solimanni Turcarum tyranni* ingenia ac fata attendas, a *Sleidano* et *Thuano* imprimis annotata: (2) Religio Evangelica, quae admirabili *Lutheri* opera, et diuinis auspiciis, per pugnas et praelia, ac ipsas medias strages ueluti erupit atque creuit maxime; cum illam aduersarii potentissimi euertere molirentur. Memorabile hic inter munera infanti *Carolo V* in baptismo oblata, munus Archimandritarum, quod Vetus Nouumque

que Testamentum fuit, cum inscriptione: *Scrutamini Scripturas*, id quod *Lutherus* fecit et ab omnibus maxime requisivit. (3) Instauratio meliorum literarum; quarum adiumento Ecclesia maiora incrementa coepit. (4) Penetratio Euangelii in regna septentrionis, ubi imprimis tutam inuenit sedem. (5) Molimina diaboli, quibus partim per intestinos rusticorum motus uiolentos, partim per nouas Fanaticorum et aliorum sectas passim excitatas, doctrinam euangelicam suspectam reddere, eiusque progressum impedire molitus est. (6) Pontificum Rom. ac Principum quorundam consilia uiolenta ac clandestina aduersus ueritatem coelestem euentu frustrata. (7) Testium ueritatis plurimorum constantia. (8) Papatus nuntantis duo fulcra, Inquisitio Hispanica et noua Iesuitarum Secta. (9) *Philippi II*, Regis Hispaniae tyrannidis infelici exitu terminata. Vid. GROT. *Hist. Lib. VII*, fol. 330, seqq. et GALLVCCI-VM *Lib. X*, *Hist. Belg.* pag. 468. (10) *Maximiliani II*, et *Rudolphi II*, Imperatorum Rom. moderatio in Religionis negotio laudabilis. (11) Concilii Tridentini iniquitas. (12) Christianismi (impuri licet) per Indiam Orientalem et Occidentalem propagatio. (13) Hispanorum crudelitas, in conuertendis Americanis detestanda. Plura ex historia ciuili addere supersedeo.

§. 31. In hoc ergo feroci genio seculi, et ambitiosis consiliis atque conatibus magnorum Principum ac Pontificum Rom. DEO parum placituri, mirandae diuinae prouidentiae ac bonitatis erga Ecclesiam, plurima documenta occurrunt, quae profani homines diuinarum rerum imperiti, dum historiam legunt, parum attendunt. Quis enim sine Numine factum credat, Lutherum effecisse, quae pii tot antea seculis optauerant, sed ne fierent, Pontifices Rom. maximorum